Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies,
Online ISSN 2278-8808, SJIF 2021 = 7.380, www.srjis.com
PEER REVIEWED & REFEREED JOURNAL, MAY-JUNE, 2022, VOL- 10/71

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे स्त्री विषयक कार्यातील योगदान

सारंगा किसन गेडाम
संशोधक, संशोधक केंद्र गोविंदराव वारजूरकर कला,वाणिज्य महाविद्यालय नागभीड, जि. चंद्रपूर
डॉ. अशोक ना. सालोटकर
मार्गदर्शक, माझी समाजशास्त्र विभाग प्रमुख, गोविंदराव वारजूरकर कला, वाणिज्य महाविद्यालय नागभीड जि. चंद्रपूर

Paper Received On: 22 JUNE 2022
Peer Reviewed On: 27 JUNE 2022
Published On: 28 JUNE 2022

प्रस्तावना:

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे आधुनिक भारताचे निर्माते आहे. त्यांनी केवळ अस्पृश्यांसाठीच कार्य केले नाही तर स्त्रियांच्या सर्वांगीण विकासात मोलाचे कार्य केले आहे. स्त्रियांचा सर्वांगीण विकास त्यांच्या सामाजिक विकासाच्या मागील मूळ हेतू आहे. जोपर्यंत देशात सामाजिक विकासाचे चक्र गतिमान होणार नाही, तोपर्यंत देश विकसित होणार नाही. देशातील प्रत्येक नागरिक स्त्री असो वा पुरुष हा देशाच्या अर्थव्यवस्थेच्या चक्राला गतिमान करणारे साधन आहे.

मानवी साधन सामग्री चा वापर सुयोग्य पद्धतीने करावयाचा असेल तर जात आणि धर्माच्या साखळ दंडानी जखळून ठेवलेल्या मानवी साधन सामग्रीला मुक्त केले पाहिजे. धार्मिक सांस्कृतिक साखळदंड उध्वस्त केले पाहिजे. यासाठी स्त्रियांची सर्वांगीण प्रगती झाली पाहिजे. त्यासाठी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी यांच्या प्रगतीसाठी अविरत कार्य केले. कायद्यापुढिल समानतेच्या सूत्रांची काटेकोर अंमलबजावणी करून देशाच्या समृद्धेला गती दिली गेली पाहिजे. सामाजिक समतेबरोबरच संधीची समानता निर्माण केली पाहिजे. केवळ गुणवत्ता असून चालत नाही. संधीची समानता आणावी लागेल असा आग्रह धरून डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी स्त्रियांना समानतेचा मार्ग मोकळा करून दिला. अत्याचाराला बळी पडणाऱ्या मानवी आणि घटनात्मक हक्कापासून वंचित राहणाऱ्या महिलांना न्याय मिळवून देण्याची गारच समाजाची आहे. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांची समाजातील सर्वच जाती धर्माच्या महिलांकडे माणूस म्हणून पहिले पाहिजे असा आग्रह धरला. प्रसंगी धर्मान नाकारलेले अधिकार महिलांना मिळावेत म्हणून त्यांनी 'हिंदू कोड बिल' या सारख्या कायद्यांचा आग्रह धरला. प्रसंगी आपल्या कायदा मंत्री पदाचा या कायद्यासाठी राजीनामा दिला.

Copyright © 2022, Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies

बाबासाहेबांनी महिलांच्या प्रगतीचा विचार केला आहे. त्यात महिलांच्या आरोग्याचा विचार करून डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी कुटुंब नियोजनाचा आग्रह धरला. डॉ. बाबासाहेब याबाबत म्हणतात " कोणत्याही कामासाठी का होईना ज्यावेळी एखाद्या स्त्रीची मुल होऊ देण्याची इच्छा नसेल त्यावेळी तिला गर्भधारणा टाळता येण्याची मुभा असली पाहिजे. आणि संतती जन्माला घालणे हे तिच्या सर्वस्वी इच्छेवर अवलंबून असले पाहिजे." यातून डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांची स्त्रीयाबाबतची तळमळ कारुण्यपणा दिसून येतो .

व्यक्तीचे जीवन दोन प्रकारचे असते एक सार्वजनिक व दुसरे वैयक्तिक या दोन्ही जीवनात काही समान मान्यता, परंपरा, धर्म आणि जातीने घालून दिलेली निर्बंध असतात. हि निर्बंध व्यक्तीच्या विकासापेक्षा परंपरा जात, धर्माच्या संरक्षणासाठी अधिक राबवली जातात. त्यातून व्यक्तीचा विकास थांबतो. त्याच्या प्रगतीला खिळ बसते. बाबासाहेब म्हणतात धर्म माणसासाठी असतो माणूस धर्मासाठी नाही. पण आज जगभरात माणसासाठी असलेल्या धर्मान माणसाचा आयुष्य सुखकर करण्यापेक्षा अधिक वेदनामय आहे. परिणामी समाज आणि देशाच्या प्रगतीला खीळ बसली आहे. बाबा साहेबांनी हे ओळखून स्त्रियांचे कौटुंबिक आणि व्यक्तिगत जीवन सर्वांगाने स्वतंत्र केले आहे. त्याचबरोबर समाज पातळीवरही स्त्रियांच्या प्रश्नाची तितक्याच गांभीर्याने सोडवणूक केली. स्त्री म्हणून जिथे जिथे तिचे शोषण होते ते सर्व कालबाह्य नियम, कायदे, प्रथा, परंपरा यांना मूठमाती देण्याचे बळ महिलांच्या अंगी येण्यासाठी जे जे करता येईल ते त्यांनी केले. बाबासाहेबांनी महिलांना प्रत्येक शेत्रामध्ये न्याय मिळवून दिला.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी खाणीतील महिला कामगारांच्या प्रश्नाची सोडवणूक केली . समान वेतन कायदा तयार केला. प्रसूतीची रजा मंजूर केली. बाबासाहेबांनी स्त्रियांच्या दास्यांचे आणि तिच्या अवनतीचे मूळ शोधून काढले. विवाहाचा हक्क, घटस्पोटाचा हक्क, विवाहानंतर आई वडिलांच्या संपत्तीत समान हक्क मिळकतीत, पोटगीचा हक्क, दत्तक विधान, पालकत्व, यांचे अधिकार असावेत यासाठी हिंदू कोड बिलात तरतुदी करण्यात आल्या.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी स्त्रियांकडे आर्थिक स्वायत्तता, क्षमता, परिपूर्णता असेल तर ती स्वावलंबी होऊ शकते. स्त्रियांचा आत्मविश्वास वाढतो. स्त्रियांना सर्वदृष्ट्या सक्षम करण्याचे काम बाबासाहेबांनी केले आहे. भारतीय समाजात 'निती' आणि 'चारित्र्य ' हे अलंकार पुरुषांना आवश्यक आहे असे ठामपणे सांगितले. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे भारतीय स्त्रियांच्या आर्थिक, सामाजिक, राजकीय, सांस्कृतिक, शैक्षणिक अशा विविध अंगी महिलांचे सक्षमीकरण करण्याच्या कार्यातील अग्रणी महामानव आहेत. एवढेच नव्हे तर स्त्री मुक्तीचे खरे प्रणेते आहेत.

स्त्रीवाद म्हणजे काय? :

स्त्रीवाद म्हणजे लिंगभेद झुगारून स्त्री पुरुष समानतेकडे वाटचाल करणारा विचार प्रवाह होय. सामन्यात: स्त्रीवाद हि पुरुष विरोधी चळवळ समजली जाते. त्यामुळे स्त्रियांचे ऐतिहासिक दुय्यमत्व उजेळात आणून शोषण संपवण्याचा प्रयत्न करते. हि एक सामाजिक, राजकीय जाणीव आहे. स्त्रीवाद हि संकल्पना जरी पाश्चात्य आधुनिकतेत उदयास आली असली तरी हि जाणीव त्यापूर्वीही वेगवेगळ्या कालखंडात आणि वेगवेगळ्या ठिकाणी आढळून आली दिसते. म्हणूनच एकच स्त्रीवाद नसून अनेक स्त्रीवाद दिसून आले आहे. सामाजिक, राजकीय व आर्थिक क्षेत्रात स्त्री पुरुष समानतेचा पुरस्कार करणारी प्रणाली आहे.

Copyright © 2022, Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies

ऐतिहासिक पार्श्वभूमी :

पाश्चात्य देशांचा सुरुवातीचा इतिहास पाहता स्त्रिया या फक्त चूल आणि मुल य अवस्थेत अडकल्या होत्या. त्यांना सार्वजनिक जीवनास स्थान नव्हते. संपत्तीत वाटा आणि शिक्षणाची संधीही नव्हती. स्त्रियांचे सामाजिक स्थान, समाज जीवनातील त्यांचा सहभाग आणि योगदान, त्यांचे विविध प्रश्न व समस्या इत्यादी बद्दलचे विचार मंथन अठराव्या शतकात होऊ लागले. या विचार मंथनातून स्त्रीवादी विचार धारेचा उगम झाला. आणि स्त्री शिक्षण, स्त्रियांचे राजकीय हक्क, समान संधी अशा अनेक प्रश्नाकडे समाजाचे लक्ष वेधले गेले. ज्ञानोदायाचा प्रभाव (INLITANMENT) प्रभाव स्त्रीवादावर पडला. त्यातून 'आम्ही साऱ्या एकत्र येऊन मिळून जाऊ', हि प्रबोधन काळातील घोषणा गाजली. पण तिचे सनलग्न चळवळीत कधीच रुपांतर झाले नाही. तथापी ज्ञानोदय काळातील काही सुधारणावादी स्त्रियांनी स्वातंत्र, समता, आणि नैसर्गिक अधिकार हे स्त्री पुरुष य दोघानाही सारखेच लागू करावे असे जोरदार मागणी केली.

स्त्री वादाची आधुनिक वाटचाल :

स्त्रियांना दुयमत्व देण्यामागे जे पुरुषी राजकारण आहे त्याचा बिमोड करणे हे स्त्री वादाचे मुळ उद्दिष्ट आहे. स्त्रीवादांतर्गत अनेक गोष्टींचा अंतर्भाव होतो. पुरुष इतकीच स्त्रीलाही स्वत:ची ओळख आहे. स्वविकास , स्वतंत्रतता यांची गरज आहे. स्वत्वाची ओळख, स्वयातता, स्वनिर्णय, सक्रीय सहभाग या गोष्टी स्त्रीला व्यक्ती म्हणून परिपक्व बनवतात. त्या मिळवून देण्याचा प्रयत्न स्त्रीवादी चळवळीनी केला. स्त्रियांच्या मागील कारणांचे विश्लेशण स्त्रीवाद करतो. त्याच प्रमाणे सामाजिक वास्तव बदलण्यासाठी काय करावे याचे विवेचन करतो. काळानुसार स्त्रीवादी चळवळीत जहाल, मवाळ, मार्क्सवादी, पर्यावरण वादी, कृष्णवर्णीय वैगेरे अनेक छटा असलेल्या विचार सरणीच्या बहुविध संघटना सामील झाल्या. स्त्रीवादी सुधारणावादी महिला अधिक आक्रमक झाल्या. स्त्रियांच्या जाणीव जागृतीवर भर देण्यात आला.

स्त्रीविरोधी समाजव्यवस्था :

आजही भारतीय समाजामध्ये महिलाविषयी अनेक बाबतीत विरोध दिसून येतो. लैंगिक समानता, भेदभाव, घरेलू हिंसा, यौन उत्पिडन आणि समान वेतन य सगळ्या समस्यांना आजही स्त्रियांना दुय्यम स्थान प्राप्त होते.

काही ठिकाणी तर स्त्रियांचे पेहराव याचा खूप विरोध केला जातो. स्त्रियांनी शरीरभर कपडे खालावे, अंग प्रदर्शन करू नये, फैशन च्या जगात वावरू नये. अशा अनेक प्रकारचे विरोध आजही समाजामध्ये दिसून येतात. पण हे नियम महिलांच्या बाबतीत का लागू होतात? पुरुषांच्या बाबतीत का नाही ? तसा पोशाख आणि बलात्कार किंवा छेडछाड यांचा काहीही संबध नाही. हीच कल्पना पडदा प्रथा आणि घुंगट प्रथेलाही लागू पडते. पोषाखाच्या बाबतीत एका मर्यादेच्या अंदर प्रत्येकाला व्यक्तिगत स्वातंत्र दिले पाहिजे. कोणताही नियम वा कानून बनविल्या जात नाही. गरीब स्त्री मजुरी करायला जाते. घरामध्ये काम करायला जाते, त्या ठिकाणी सुद्धा बलात्कार होतात. काही वेळेस तर नातेवाईक किंवा शेजारी पण बलात्कार करतात. शहर असो वा खेडे सगळ्या ठिकाणी देशी विदेशी दारूची दुकाने सुरु केली जात आहे. अश्या ठिकाणी खूप वळेपर्यंत लोक जमा होऊन राहतात. जास्तीत

Copyright © 2022, Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies

जास्त अपराध नशा केल्यानंतर घडून येतात. याचा अर्थ असा नाही कि स्त्रियांनी सायंकाळी किंवा रात्री घराबाहेर पडूच नये.

जेव्हा स्त्रिया समाजामध्ये समोर येतील, सुशिक्षित होतील. नौकरी करतील, सार्वजनिक जीवनामध्ये जसे व्यापार, उद्योग, शेती, मजुरी, राजकारण, साहित्य, कला, समाज सेवा इ. क्षेत्रामध्ये समोर येतील. तेव्हाच महिलांना तोंड देण्याची संधी प्राप्त होईल. ज्यामध्ये स्त्रियांना स्वातंत्र्या बरोबरच सुरक्षित पणे वावरता येईल. घरामध्ये चार भिंतीच्या आळ राहिल्याने हिम्मत आणि आत्मविश्वास येणार नाही आणि ती सहज कोणत्याही प्रसंगाला बळी पडेल. स्त्रियांनी चूल आणि मूल एवढेच काम करावे, रात्री स्त्रियांनी घराबाहेर पडू नये, पूर्ण शरीर झाकलेले कपडे घालावे, घरातील निर्णय पुरुषाच्या विचारानेच करावे असे अनेक विरोध स्त्रियांच्या बाबतीत दिसून येतात. या विरोधाना आळा घालणे महत्वाचे आहे. तेव्हाच स्त्रियांना कोणत्याही क्षेत्रामध्ये जाऊन मन मोकळे पणाने कम करून स्वतः आत्मनिर्भर बनतील व स्वताच्या कुटुंबासोबतच समाजाचा, देशाचा विकास घडून आणण्यासाठी हातभार लावतील.

भारतातील स्त्री चळवळ :

सामाजिक, राजकीय, आर्थिक क्षेत्रात स्त्री पुरुष समता वादासाठी व स्त्रियांना स्वातंत्र देण्यासाठी आधुनिक काळात छेडले गेलेले आंदोलन म्हणजेच स्त्री चळवळ. स्त्रिया व काही समाज सुधारकांनी हे आंदोलन शांततेच्या मार्गाने व वैचारिक पातळीवर हाताळलेले असल्यामुळे त्यास चळवळ म्हणणे अधिक संयुक्तिक ठरेल. १९७५ हे वर्ष अंतरराष्ट्रीय 'स्त्री वर्ष ' म्हणून व १९७५ ते १९८५ हे 'स्त्री दशक' घोषित करण्यात आल्यावर स्त्रीमुक्ती चळवळीच्या माध्यमातून स्त्रिया संबधीचे अनेक प्रश्न पृष्ठ स्तरावर येऊ लागले. स्त्री मुक्ती, स्त्री स्वातंत्र, स्त्रीवाद या संकल्पना याच काळात रूढ झाल्या. तरी स्त्रियांच्या उद्धाराचा व कल्याणाचा विचार पूर्वी सुरु झाला होता. पुरुष प्रधान समाज व्यवस्थेत स्त्रियांना दुय्यम दर्ज्याचे स्थान दिल्याने व रूढ समाज व्यवस्थेत धार्मिक, सांस्कृतिक, बौद्धिक, आर्थिक, अशा सर्व व्यवस्था स्त्रियांचे शोषण करतात. याची जाणीव झाल्याने त्यांना विरोध करण्यासाठी स्त्रीमुक्ती चळवळ अस्तित्वात आली.

स्त्रीचे माणूसपण नाकारून तिला जि पशुतुल्य स्थिती प्राप्त करून दिली जाते, त्या विरुद्ध बंड पुकारत समाजात व्यक्ती म्हणून असलेले तिचे स्थान प्रस्थापित करण्यासाठी विकसित करण्यात आलेली एक विचार प्रणाली आहे. मोर्चे, आंदोलने,चर्चासत्रे, चळवळी , धरणे, निवेदने,बैठका, सभा, साहित्य, भाषणे, चर्चासत्रे, अधिवेशने, कार्य शाळा, स्त्री अभ्यास केंद्रे इ. च्या माध्यमातून जगभर स्त्रियांनी पुरुषी मानसिकतेला धक्के देत आपले न्याय हक्क मिळविण्यासाठी सातत्याने प्रयत्न चालवलेले आहेत. धर्म, संकृती, परंपरा यांची बीजे समाज मनात खोलवर रुजलेली असतात. हजारो वर्षापासून स्त्री-पुरुषांच्या कामाची वाटणी ठरलेली आहे. पूर्वीच्या काळी शिकार, लढाया, संरक्षण हि पुरुषाची कर्तव्ये होती. त्यानंतर शेती, अर्थार्जन, शिक्षण, कुटुंबाची प्रतिष्ठा पथ व नाव राखणे इ. कामे पुरुष करत असतात.

स्त्रियांची चळवळ उभी राहिली कि समाज परंपरेतील स्त्री गतिमान नाकारण्यासाठी. समाजाने दिलेल्या भूमिकामधील दुपट्टीपणा, पोकळपणा, दांभिकता व स्वार्थ लक्षात येत गेल्यावर स्त्रियांनी त्या विरोधात बंडाचा झेंडा उभारला. स्त्री शिक्षण, अर्थार्जन, करिअरचा विचार या प्रवासात स्त्रीला स्त्री अनेक रुपात भेटली. विभक्त कुटुंब

Copyright © 2022, Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies

पद्धतीमुळे स्त्री पुरुषात येणारा मोकळेपणा, पोषाखाचे निर्बंध संततीचे स्वातंत्र स्वताच्या स्वातंत्राची झालेली जाणीव, राहणीमानाची सुख सोई, धार्मिक रिती रिवाज इ. अनेक विधायक बदलामुळे स्त्री ला स्वतःच्या सामर्थ्याचे आत्मभान व आत्मविश्वास येत गेला. निर्मिती हा स्त्रीच्या आयुष्याचा भाग सोडला तर, मनुष्य म्हणून असलेला सर्वक्षमता स्त्रीमध्ये आहे. 'स्त्री म्हणून आम्ही वेगळ्या असलो तरी आम्ही समपातळीवर अहोत.' हा काही काळ स्त्री चळवळीचा नारा होता. अशा प्रकारे, स्वत्वाची ओळख, स्वयातता, स्वनिर्णय,सक्रीय सहभाग इ. माध्यमातून स्त्रीने स्वतःला परिपक्व बनवले.

महाड चवदार तळे व स्त्रियांची भूमिका :

महाड सत्याग्रह हा २० मार्च १९२७ रोजी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी रायगड जिल्ह्यातील महाड येथील सार्वजनिक चवदार तव्याचे पाणी अस्पृश्यांना घेता यावे म्हणून केलेला सत्याग्रह होता. यामुळेच २० मार्च हा दिवस सामाजिक सबलीकरण दिन म्हणून साजरा केला जातो. आंबेडकरांच्या नेतृत्वाखाली अस्पृश्यांनी मोठ्या संखेने एकत्र येऊन केलेली हि कृती होती. सार्वजनिक ठिकाणी राहण्याचे स्वातंत्र, सार्वजनिक ठिकाणाचे पिण्याचे पाणी सर्वांसाठी सारखेच उपलब्ध आहेत. म्हणून डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी अस्पृश्यांना बसणे उठणे योग्य व्हावे यासाठी सार्वजनिक ठिकाणे खुली करून दिली.

दलित महिलांचा सहभाग :

ह्या सत्याग्रहासाठी स्त्रियांचा सहभाग लक्षणीय असल्याने आंबेडकरांनी स्त्रियांना खास आव्हाहन केले. आणि आपली जात दाखवणारी कोणतीच लक्षणे आपल्या शरीरावर न बाळगण्याविषयी उपस्थित महिलांना आव्हाहन केले. त्यातच पुरुषानाही हातात कायम पाटी ठेवणे सारखी चिन्हे बाळगण्याची गरज नाही. हे पटवून दिले. तत्कालिक स्त्रिया गुडग्यापर्यतच तोकडे लुगडे नेसत असत. आंबेडकरांनी स्त्रियांना इतर उच्च जातीय स्त्रीयांसारखे पूर्ण टाच घोड लुगडे नेसण्याचे सुचवले. बाबासाहेबानी आपल्या चळवळीत सहभागी करून घेतले. १९२७ च्या महाड चवदार तळ्याच्या सत्याग्रहामध्ये मोठ्या संख्येने स्त्रिया सहभागी झाल्या होत्या. स्त्रियांनी आपले हक्क मिळवण्यासाठी स्वतःही पुढे यावे हा विचार आंबेडकरांनी मांडला. त्यामुळे कोणत्याही चळवळीमध्ये स्त्रियांचा सहभाग मोठ्या संख्येने दिसून येऊ लागला.

१९४२ च्या अखिल भारतीय महिला परिषद :

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या उपस्थितीमध्ये नागपूर येथे २० जुलै १९४२ ला अखिल भारतीय महिला परिषद भरविण्यात आली. या परिषदेमध्ये सगळ्याच प्रकारच्या संघटनांच्या सहभाग असून हे परिषद तीन दिवस. चालले या परिषदेमध्ये सामाजिक कार्यकर्ते आणि बामसेफ च्या अनेक कार्यकर्त्यांनी सहभाग घेतला होता. या परिषदेशी विशेषता हि होती कि, या परिषदेमध्ये डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर स्वतः उपस्थित होते. दलित स्त्रियांचा एक वेगळा संघ व्हावा अशे डॉ. बाबासाहेबांची इच्छा होती. जवळपास २५००० स्त्रियांनी या परिषदेमध्ये सहभाग घेतला होता. हि एक क्रांतिकारी परिषद होती. दलित, सोशीत, वंचित बहुजन समाजाच्या महिलांचा आवाज संपूर्ण क्रांतीची मागणी करत होता. हि परिषद दुनियामध्ये एक ऐतिहासिक परिषद होती. या परिषदेमध्ये झालेल्या

Copyright © 2022, Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies

मागण्या व घोषणा खूप महत्वपूर्ण होत्या. या परिषदेमध्ये अनु.जाती / जनजाती आणि इतर मागास वर्गातील महिला सोशीत पिढीत महिला यांच्या मुक्तीसाठी कोणता मार्ग शोधता येईल. यावर विचार विनिमय करण्यात आला.

अश्या प्रकारे १९४२ अखिल भारतीय महिला परिषदेमध्ये महिलांच्या उन्नतीसाठी व प्रगतीसाठी उपाययोजना आखण्यात आल्या.

भारतीय संविधानातील स्त्री अधिकार :

१) कायद्याने समानता व सरंक्षण देण्याचा अधिकार प्राप्त झाला.

२) धर्म, वंश,लिंग, जात यावरून सार्वजनिक स्थाने व जागा यांचा वापर करण्यास महिलांना अधिकार मिळाले.

३) महिला व बालकासाठी विशेष तरतूद

४) महिला व मुलीना समान संधी

५) महिला व पुरुषांसोबत असलेली अस्पृश्यता नष्ट करण्यात आली.

६) कोणताही पेशा आचरण्याचे, कोणताही व्यवसाय, व्यापार किंवा धंदा चालवण्याचा हक्क असेल.

७) कायद्याच्या प्रक्रियेशिवाय व्यक्तीच्या जीवित व स्वातंत्र्याच्या हक्काचा संकोच करता येणार नाही.

८) ६ ते १४ वर्षातील मुलीना शिक्षणाचा अधिकार

९) मानवाचा व्यापार अथवा वेठ बिगारीस प्रतिबंध

१०) स्त्री-पुरुष दोघांना समान वेतन

११) स्त्रियांना कामाच्या ठिकाणी न्याय व सुरक्षितता

१२) भाषण स्वातंत्र, अभिव्यक्ती, भारताच्या कुठल्याही क्षेत्रात मुक्तपणे संचार करण्याचे व राहण्याचे स्वातंत्र.

१३) निवडणूक लाडविण्याचा अधिकार

१४) विवाह संबधी कायदे

१५) मालमत्ता संबधी कायदे

१६) कामगार स्त्रियांचे अधिकार विषयक कायदे इ.

हिंदू कोड बिल :

बाबासाहेबांनी १९४७ मध्ये कायदेमंत्री असताना हिंदू संहिता विधेयक अर्थात हिंदू कोड बिलाचा प्रस्ताव लोकसभेत मांडला. अस्पृश्यतेचे उच्चाटन, लग्न संबधातील स्त्री-पुरुष समानता, स्त्रियांना काडीमोड घेण्याचा अधिकार, वारसा हक्काचे लाभ स्त्रियांना देण्याची तरतूद या तत्वांचा समावेश होता. बाबासाहेबांच्या मते सामाजिक न्यायाचा लढा यशस्वी होण्यासाठी हिंदू समाजाच्या वयक्तिक कायद्यामध्ये जातीव्यवस्था आणि पुरुष प्रधानता यांना नकार देऊन समान वयक्तिक संबंधाची पायाभरणी करणे आवश्यक होते. हिंदू कोड बिलामध्ये डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी स्त्रियान विषयी अनेक तरतुदी करून ठेवलेल्या आहेत. स्त्रीला प्रसूती भत्ता, कोळसा खाणीत काम, समान वेतन किरकोळ रजा, एक महिन्याची हक्काची रजा, प्रसूती रजा, मिळवून देण्याच्या तरतुदी हिंदू कोड बिलात करण्यात आल्या.

Copyright © 2022, Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies

स्त्री शिक्षणाचा आग्रह :

स्त्री शिक्षण हे मुली आणि स्त्रीयासाठी शिक्षणासंबधीच्या प्राथमिक शिक्षण,माध्यमिक शिक्षण, तृतीय शिक्षण व आरोग्य शिक्षण इ. समस्या आणि वाद विवादांच्या गुंता गुंतीच्या संचाचा एक संपूर्ण शब्द आहे. याला वारंवार मुलीचे शिक्षण किंवा स्त्री शिक्षण असे म्हटले जाते. यात लैंगिक समानता आणि शिक्षणाची उपलब्धता य क्षेत्राचा समावेश आहे. दारीत्र्या निर्मुलनासाठी महिला आणि मुलींचे शिक्षण हे महत्वाचे कनेक्शन आहे. विस्तृत संबधित विषयामध्ये एकल लैंगिक शिक्षण आणि स्त्रियांसाठी धार्मिक शिक्षण समाविष्ठ आहे. मुलींच्या शैक्षणिक पातळीत सुधारणा केल्याने तरुण स्त्रियांच्या आरोग्यावर आणि आर्थिक भविष्यावर स्पष्ट प्रभाव पडतो. स्त्री शिक्षणामुळे स्त्री शिक्षण सुधारते. महिलांची कमाई क्षमता, त्यांच्या स्वताच्या मुलांचे जीवनमान सुधारते. आरोग्याच्या समस्या निर्माण होत नाही.

धम्मचक्र प्रवर्तनाचा स्त्री जीवनावर पडलेला प्रभाव :

धम्म चक्र प्रवर्तनामुळे स्त्रियांना आपल्या सुप्त गुणांचा विकास करण्यास मदत झाली. शिक्षणास प्रोत्साहन मिळाले. स्त्रियांना वैचारिक स्वातंत्र्य प्राप्त झाले. समता तत्वांचा प्रभाव वाढीस लागला. स्त्रियांच्या वैज्ञानिक दृष्टिकोनाचा विकास घडून आला. नैतिक बाबींचा विकास होण्यास मदत झाली. कला गुणांना वाव मिळाला. समान हक्क व अधिकार प्राप्त झाले.

निष्कर्ष :

१) पुरुष व स्त्री असा भेदभाव नष्ट झाला.

२) स्त्रियांविरोधी असलेले कायदे संपुष्टात आले.

३) स्त्री मुक्ती विचार सरनीला चालना मिळाली.

४) सर्वांना समान अधिकाराची जाणीव करून देण्यात आली.

५) अखिल भारतीय महिला परीशादामध्ये स्त्रियांच्या उन्नतीसाठी व अनुसूचित जाती जनजाती आणि अन्य मागासवर्गातील महिलांच्या विकासासाठी अनेक योजना आखून देण्यात आल्या.

६) संविधानातील अधिकारामुळे स्त्रियांना हक्काचे व मनाचे स्थान प्राप्त झाले.

७) स्त्रियांचा सामाजिक व आर्थिक दर्जा उंचावण्यासाठी मदत झाली.

८) स्त्री शिक्षणामुळे स्त्रियांची शैक्षणिक पातळी सुधारली. प्रत्येक क्षेत्रात पुरुषाच्या बरोबरीने कम करण्याचे धाडस निर्माण झाले.

९) धम्म चक्र परिवर्तनामुळे संस्कृतीमध्ये, स्त्रियांच्या जीवनामध्ये पवित्रता, उद्त्तता दिसून येतो.

१०) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी केलेल्या हिंदू कोड बिलामुळे अस्पृश्य स्त्रियांना उच्च वर्णीय स्त्रीयांसारखे जीवन जगण्याचे स्थान मिळाले.

Copyright © 2022, Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies

संदर्भ :

हि.ल. कोसारे, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी केलेली आंदोलने,डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर गौरव ग्रंथ, नागपूर विद्यापीठ, नागपूर, १४ एप्रिल १९९१
प्रा. डॉ. भाऊ लोखंडे, आंबेडकरी क्रांतीचे सिंहावलोकन, लोकराज्य, ऑक्टोंबर २००६
डॉ. यशवंत मनोहर, मुख्य संपादन डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर गौरव ग्रंथ, नागपूर विद्यापीठ, नागपूर, १४ एप्रिल १९९१
डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, दलितांचे शिक्षण संपादक,प्रदीप गायकवाड, क्षितीज प्रकाशन, नागपूर
प्रा. गायकवाड यादव, भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर (जीवन आणि कार्य)
प्रा. कांबळे राजेंद्र जनार्धन, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या धर्मांतराचे परिणाम, सुधीर प्रकाशन बोरगाव (मेघे) वर्धा, प्रथम आवृत्ती २०१०
डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर– अनिहीलेसन ऑफ द काष्ट- नैना पब्लीकेशन हाउस न्यू देल्ही
सिंह विनोद प्रसाद, :समाजवादी आंदोलनके दस्तावेज" (१९३४-१९५२)
कासवे रावसाहेब, "डॉ. आंबेडकर आणि भारतीय राज्यघटना" , सुगावा प्रकाशन, नागपूर, १९७७
दाभोडकर सुमन, "समाजवाद, समाजवादी महिला सभा", पुणे,१९७७
संविधान विशेष अंक - २०२२ निरंजन व माटे
वृतपत्र , इंटरनेट

Copyright © 2022, Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies